

İmrahor Cami ve Restorasyon Öncesi Tespit Çalışması

Zeynep Emel EKİM*

Öz

İstanbul'un fethedilmesinden sonra Üsküdar, hızla gelişme göstererek bir kasaba görünümünde iken Osmanlı şehir dokusunu oluşturacak çalışmaların başlatılması ile adeta yeniden kurulmuştur. Fatih Sultan Mehmed, Salacak'ta kendi adıyla anılan bir mescit yaptırarak Osmanlı klasik şehir dokusuna uyan ilk mahallesinin adımlarını atmıştır. Salacak Mahallesi'nde, İmrahor Meydanı'nda yer alan İmrahor Cami, bu meydanın etrafında yer alan birçok tarihi eser ile beraber günümüzle geçmiş arasında güçlü bir bağ oluşturmaktadır. Bu yapıların korunması ve gelecek nesillere aktarılması için bakım ve onarımlarının uygun bir şekilde yapılması gerekmektedir. İmrahor Cami yapım süresinden itibaren birçok onarım geçirmiş fakat son zamanlarda geçirdiği bilinçsiz onarımlar sonucu özgün halini kısmen yitirmiştir. Dolayısıyla, eserlerin gelecek nesillere aktarımı, bilimsel restorasyonlarının yapılması ise mümkündür. Yapının, yaklaşık 1930 senelerinde çekilmiş fotoğrafları ile günümüz fotoğrafları karşılaştırılarak yapının özgün hali tespit edilmeye çalışılmıştır. Restorasyon öncesi, koruma ve uygulama çalışmalarında önem teşkil eden tarihi araştırmalar sonucunda yapının geçirdiği onarım ve tamiratlar tespit edilmiştir. Ayrıca cami yakınında bulunan çeşme, sadaka taşı, su terazisi gibi yapılar da araştırılarak bütüncül bir çalışma ortaya konulmuştur. **Anahtar Kelimeler:** İstanbul, Üsküdar, Salacak, İmrahor Cami, Koruma-Onarım.

Imrahor Mosque and Determination Study of Pre-Restoration

Abstract

After the conquest of Istanbul, Üsküdar has been rebuilt with the appearance of a rapidly developing town and with the initiation of the works to form the Ottoman city texture. Sultan Mehmed II. built a mosque named after him in Salacak and took the first steps of the neighborhood of the Ottoman classical city. Imrahor Mosque, located in Imrahor Square in Salacak neighborhood, together with many historical monuments around this square, forms a strong link between the present and the past. In order to protect these structures and transfer them to future generations, their maintenance and repairs should be done properly. Imrahor Mosque has undergone many repairs since the construction period but has lost its original state partially due to the unconscious repairs it has undergone recently. Therefore, the transfer of the works to future generations is possible with scientific restorations. It was tried to determine the original state of the structure by comparing the photographs taken in the 1930s with the photographs of today. As a result of the historical researches that were important in the pre-restoration, conservation and application works, the repair and repairs of the building were determined. In addition, the mosque near the mosque, fountain, charity stone, water balance, such as a holistic study has been investigated.

Key words: Istanbul, Uskudar, Salacak, Imrahor Mosque, Conservation-repair.

Received/Geliş: 13.01.2019

Accepted/Kabul: 20.05.2019

*Öğr. Gör. Dr., Medipol Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, e-posta: zeynepemelekim@gmail.com, orcid.org/0000-0003-1710-8731

(Makale türü: Araştırma makalesi)

Giriş

Bu makalenin konusunu, İmrahor Meydanı'nda yer alan İmrahor Cami ve etrafındaki yapılar oluşturmaktadır. İmrahor Cami'nin tarihçesi hakkında kısaca bilgi verilerek, İmrahor Cami'nin mimari özellikleri ve çevre yapıları değerlendirilmiştir. Yapının geçirdiği onarımlar tespit edilmeye çalışılmıştır. İmrahor Cami ve Meydanı'nda yapılacak kentsel tasarımlar ve koruma amaçlı kentsel planlamalar ile ilgili birtakım önerilerde bulunulmuştur.

İmrahor Cami'nin Tarihçesi

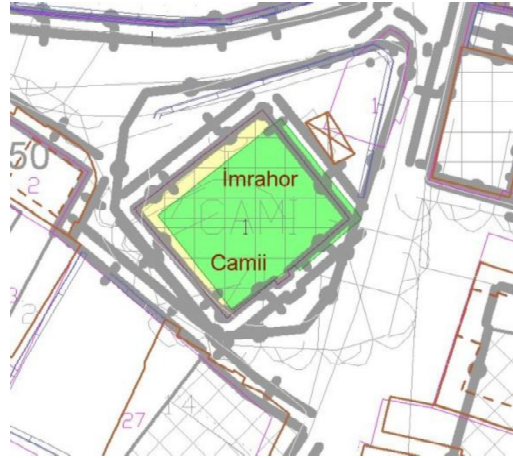
İmrahor Sempti'ne, ismini veren Mîrâhûr Cami'ne, İmrahor Cami de denilmektedir. Arapça emîr (bey) kelimesinin Farslaşmış şekli mîr kelimesidir. Mîrâhûr (emîrâhûr), Farsça mîr ile âhûr kelimelerinin birleşmesinden meydana gelir. Padişahın ve sarayın ahırları ile hayvanlarına bakan teşkilâtın başındaki kimse anlamına gelen “Mîrâhûr” kelimesi, Osmanlıca da imrahor şeklinde de kullanılmıştır (Sabbâğ, 2005, s.141).

Caminin bânisi, Cığalazâde (Cağaloğlu) Sinan Paşa'nın Mîrahûru olarak görevli olan el-Hac Mehmet Ağa'dır (Mehmed Süreyya, 1996, s.948). Ayvansarayî'nin, Hadîkatü'l Cevâmî' adlı eserinde; “*Kabri nâ-ma'lûmdur. Mukâbilinde Ayşe Sultân dârü'l-kurrâsı vardır ve yine karşusunda câmi' sâhibi Mihrimâh Sultân'ın mektebi vardır. Mumâ-ileyh Sinân Paşa, Eğri Fethi akîbinde 1005 rebîü'l-evvelinin evâ'ilinde (Ekim 1596) Dâmâd İbrâhîm Paşa'nın def'a-i evvelîsi azlinde sâhib-i mühr olup, lâkin yine mâh-ı mezbûrun evâhirinde azl ve selefi nasb olunmuştur. Mumâ-ileyhin sadâretten evvel ve sonra kapudânlıkları olup, ba'de Acem üzerine sipehsalâr iken 1013 ramazânında (Ocak/Şubat 1605) Diyâr-ı Bekir'de vefât etmiştir. Mahallesi vardır*”. (Ayvansarayî Hüseyîn Efendi, 2001, s.636) şeklinde cami hakkında bilgiler bulunmaktadır. Tahsin Öz ise, yapının 1597 (H.1006) senesinde yapıldığını söylemektedir (Öz, 1987, s.48).

İmrahor Cami'nin Konumu

İstanbul'un Anadolu yakasında yer alan Üsküdar ilçesi, batıda İstanbul Boğazı, doğuda Ümraniye ve Ataşehir, güneyde Kadıköy, kuzeyde ise Beykoz ilçeleri ile sınırlanır. İmrahor Cami, Üsküdar İlçesi, Salacak Mahallesi'nde, Doğancılar Caddesi ile Öğdül Sokağı'nın kesişimindeki İmrahor Meydanı'nda, 356 ada 1 parsel üzerinde yer almaktadır (Şekil 1).

Salacak Mahallesi, İstanbul'un Anadolu Yakası'nda bulunan Üsküdar ilçesine bağlı mahallelerden biridir. Kuzeyinde Aziz Mahmud Hüdayi; doğusunda Ahmediye ve Zeynep Kamil; güneyinde ise Selimiye Mahallesi vardır.

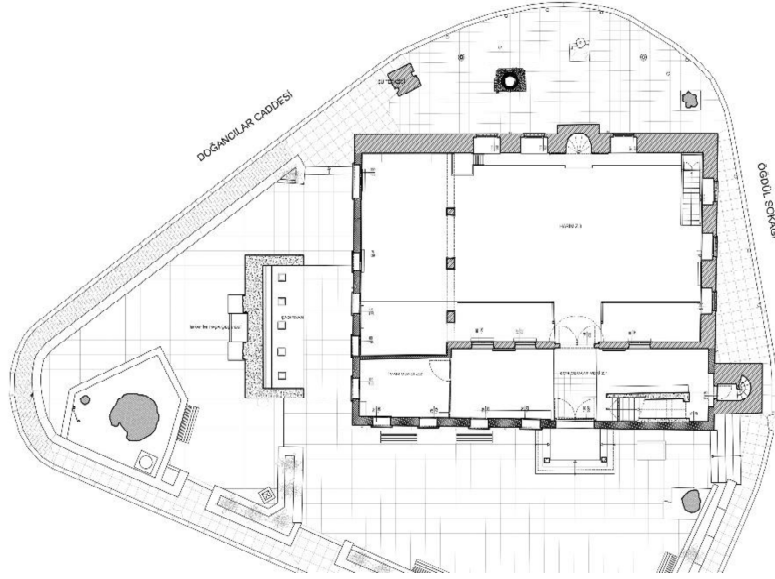
Şekil 1. İmrahor Cami Vaziyet Planı

İmrahor Camisi'nin Mimari Özellikleri

Fevkanî inşa edilen caminin duvarları kârgir olup, çatısı ve son cemaat yeri ahşap idi (Öz, 1987, s.48). Cami alt ve üst pencerelerinden ışık aldığından, aydınlık bir iç mekana sahiptir. Ahşap çatısı kiremitle örtülüdür. Döşeme sonradan betonarme olmuştur. Günümüzde, caminin kuzeybatısındaki giriş kapısı önünde iki beton direk tarafından taşınan bir saçak bulunmaktadır. 16. yüzyıl mescitlerinin yapımında genelde kesme taş ve moloz taş, tuğla ile birlikte kullanılırken, bu yapıların iç tefrişinde ise ahşap kullanıldığı görülmektedir. Bu dönemde plan şeması olarak, kare ya da kareye yakın dikdörtgen plan şeması tercih edilmiştir. Aynı zamanda, kargir kubbeli mescitler yerine, ahşap çatılı önünde ahşap direkleri olan mescitlerin yapılması söz konusudur. Yapılar, genelde altlı ve üstlü ikişer pencere ile aydınlatılmıştır (Seçkin, 2017, s.355-356).

a) Plan Özellikleri

Plan oturuş boyutları 15.07 m. x 12.14 m. x 15.13 m. x 12.37 m. olan dikdörtgen yapı, zemin ve kısmi birinci kattan oluşmaktadır (Şekil 2). Cami, İmrahor Meydanı'nın üstünde kalmıştır. Ana giriş kapısı kemerli olup ahşap doğramalı çift kanatlı kapı ile Son Cemaat Yerine (Z1 mahaline) ulaşılmaktadır. Mahalin zemin kaplaması ahşap üzeri halı kaplama olup duvarları sıva ve boya, tavanı ise ahşap kontrplak kaplamadır. Kuzeydoğu yönünde İmam Odası'na (Z2 mahaline) ulaşımı sağlayan ahşap doğramalı kapı yer almaktadır.

Şekil 2. İmrahor Cami Zemin Kat Planı, (Hora Yapı Arşivi)

Güneydoğu yönünde yer alan dökme mozaik merdivenler ile Kadınlar Mahfili'ne ulaşım sağlanmaktadır. Bu bölüm muhdes metal ferforje kapı ile ayrılmaktadır. Merdiven altı depo olarak kullanılmaktadır (Şekil 3). Güneybatı yönünde ise minareye ulaşımı sağlayan kemerli ahşap kapı yer almaktadır.

Şekil 3. Son Cemaat Yerinden Bir Görünüş, (Hora Yapı Arşivi)

Son cemaat yerinin güneydoğu yönünde ise harime ulaşımı sağlayan özgün kesme taş olan kemerli kapısı, muhdes olup ahşap doğramalı ve çift kanatlıdır. Harime bakan 3 adet pencere, muhdes pvc doğramalı olup parmaklıkları özgün lokma demirdir. Son cemaat yeri üzerinde yer alan kadınlar mahfilinin, harim mahaline bakan bölümlerinde özgün ahşap korkuluklar ve ahşap kirişler yer almaktadır. Mahfil, harim kısmına dairesel formda çıkma yapmaktadır. Caminin harim mekanında, güneydoğu tarafı boyunca da uzanan mahfil, harimde yer alan üç sütun tarafından taşınmaktadır (Şekil 4 ve 5).

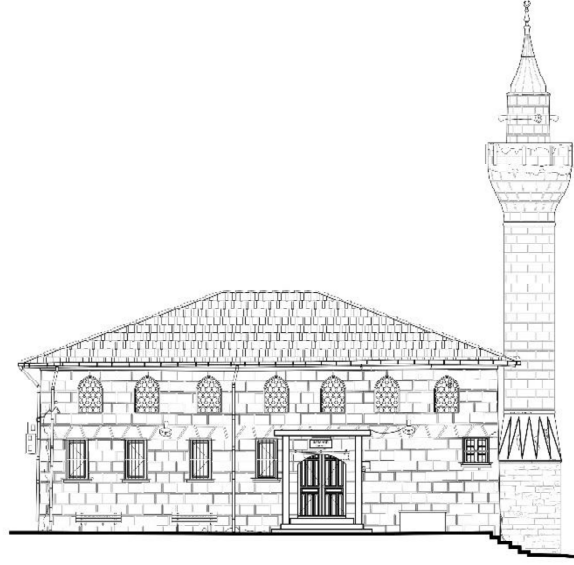
Şekil 4. İmrahor Cami'nin Harim Kısımına Giriş ve Kadınlar Mahfili (Hora Yapı Arşivi)

Şekil 5. İmrahor Cami'nin Harim Kısım ve Güneydoğu Tarafı Boyunca Uzanan Kadınlar Mahfili (Hora Yapı Arşivi)

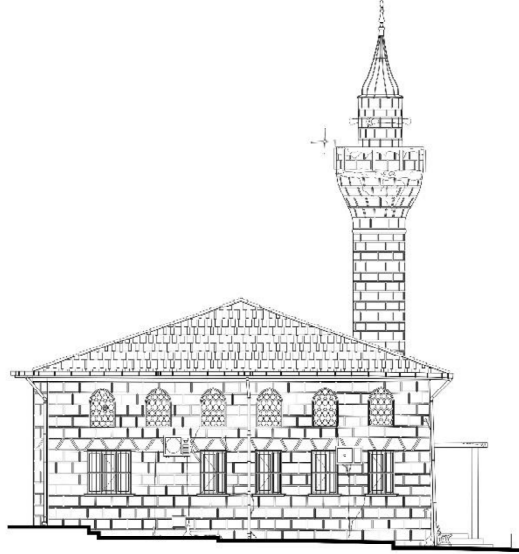
b) Cephe Özellikleri

Cepheleri muhdes taş derzli ve çimento sıvalı olan caminin girişinde beton kolonlu betonarme sundurma yer almaktadır. Zemin kat hizasında kuzeybatıda yer alan 5 adet pencere, ahşap doğramalı ve demir parmaklıklıdır. Bu pencerelerden, giriş kapısının sağ tarafında yer alan çift kanatlı ve ahşap doğramalı pencere ise özgündür (Şekil 6).

Şekil 6. İmrahor Cami Kuzeybatı Cephesi, (Hora Yapı Arşivi)

Kuzeydoğu cephesinde ise zemin kat hizasında 1 adet pvc ve 4 adet ahşap doğramalı olmak üzere toplam 5 adet tek kanatlı demir korkuluklu pencere yer almaktadır. Caminin bu cephesine “Başkadın Çeşmesi”nin şadırvan kısmı bakmaktadır (Şekil 7).

Şekil 7. İmrahor Cami Kuzeydoğu Cephesi, (Hora Yapı Arşivi)

Güneydoğu cephesinde, mihrap dışı taşkın bir şekilde yapılmıştır. Bu cephede zemin kat hizasında yer alan 3 adet pvc doğramalı pencerelerin, lokma demir doğramaları bulunmaktadır. Caminin güneydoğu cephesinin önünde sadaka taşı ve su terazisi yer almaktadır (Şekil 8).

Şekil 8. İmrahor Cami Güneydoğu Cephesi, (Hora Yapı Arşivi)

Caminin, Ögdül sokağına bakan güneybatı cephesinde, zemin kat hizasında yer alan 3 adet pvc doğramalı pencerenin lokma demir korkulukları bulunmaktadır (Şekil 9). Caminin güneybatısındaki minarenin külahı kurşun kaplama olup özgün bakır aleme sahiptir. Şerefe kısmında yer yer sıva dökülmeleri ve sıva müdahaleleri görülmektedir.

Şekil 9. İmrahor Cami Güneybatı Cephesi, (Hora Yapı Arşivi)

Şekil 10’da minare kürsüsünün dikdörtgen blok şeklindeki alt kısmı kesme taş, külaha benzeyen üst kısmı ise tuğla örgülüdür. Üst kısımlarda yer alan gövde, şerefe ve petek kısmının ise sıvanmış olduğu görülür (Şekil 10).

Şekil 10. İmrahor Cami Kuzeybatı Cehesi, 1930'lu Yıllar, (Kültür ve Turizm Bakanlığı
İstanbul Eski Eser Encümeni Arşivi)

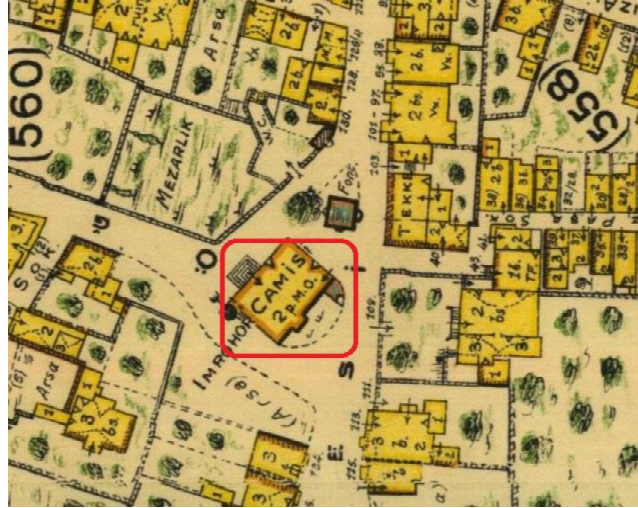
Günümüzde ise kürsü kısmının üst yüzeyi de sıvanmış olup diğer kısımlar külaha kadar taş taklidi sıva ile sıvanmıştır. Minarenin güneybatı cephesinde üç adet mazgal penceresi bulunur (Şekil 11).

Şekil 11. İmrahor Cami Güneybatı Cehesi ve Minaresi (Zeynep Emel Ekim Arşivi)

Şekil 10’da, son cemaat yerinin giriş kısmındaki, alt ve üst sıradaki cephe pencereleri, dikdörtgendir. Dökülen sıvasından ahşap ve tuğla dokusu ortaya çıkmıştır. Fotoğrafın çekildiği 1930 senelerinden evvel son cemaat yeri ahşap da olabilir.

Şekil 10’da görülen, giriş kapısındaki, 7 şer basamaklı merdivenler, Pervititch haritasında da belirtilmiştir (Şekil 12). Caminin önündeki meydan, arnavut kaldırımlıdır. Günümüzde ise caminin tüm cepheleri sıvalı taş ile kaplıdır, caminin girişine çıkan merdivenler ise meydan kısmı doldurulduğundan ortadan kalkmıştır.

Şekil 12. İmrâhor Cami, Pervititch Sigorta Haritası

Kadınlar Mahalindeki kuzeybatı yönüne (ana giriş) bakan üst sıradaki 7 adet pencerenin, Şekil 10’da, dikdörtgen ve ahşap doğramalı olduğu, günümüzde ise bu pencerelerin alçı dışlıklı ve sivri kemerli pencerelere dönüştürüldüğü görülür (Şekil 13). Buradan yola çıkarak, Kadınlar Mahallinin, kuzeydoğu cephesindeki alçı dışlıklı ve sivri kemerli 6 adet üst kat penceresinin de, eskiden dikdörtgen ve ahşap doğramalı olduğu anlaşılmaktadır. Caminin, güneydoğu ve güneybatı cepheleri ile kuzeybatı ve kuzeydoğu cepheleri birbirine benzemektedir. Caminin güneydoğu ve güneybatısındaki üst kat pencereleri diğer cephelere oranla daha yüksek ve geniştir. Tüm alt kat pencereleri dıştan demir korkulukludur.

Şekil 13. Kadınlar Mahfili Mahalinden Görünüş (Hora Yapı Arşivi)

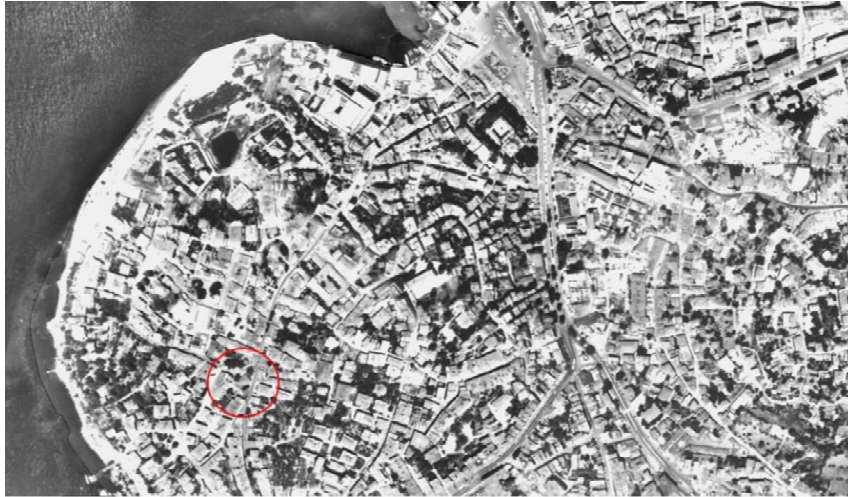
Caminin cephelerinde boru, kablo, klima dış ünitesi gibi muhdes elemanlar bulunmaktadır. Sıvalı olan tüm cephelerde yer yer yüzey bozulmaları ve yosunlanmalar mevcuttur. Marsilya tip kiremit ile kaplı çatının eğimi takribi olarak %35'dir ve pvc dereler ile çevrelenmiştir (Şekil 14).

Şekil 14. İmrahor Cami Güneydoğu ve Kuzeydoğu Cephesi, (Hora Yapı Arşivi)

Çevre Yapılar

İmrahor meydanının etrafını, Başkadın Çeşmesi, Ayşe Sultan Çeşmesi, hazire, sıbyan mektebi, sadaka taşı, su terazisi, anıt çınar ağacı ile tarihi evler çevrelemektedir (Şekil 15). Bu meydanda yok olan eserler de bulunmaktadır. Bunlarda biri de, Mihrimah Sultan'ın kızı olan Ayşe Sultan'ın Dârülkurrâ'sıdır. Müverrih Tayyazâde Atâ Bey'in konağının da bu civarda bulunduğu bilinmektedir (Haskan, 2001, s.271).

Şekil 15. İmrahor Caminin İçinde Bulunduğu Salacak Mahallesi'nin 1982 Tarihli Hava Fotoğrafı (Hora Yapı Arşivi)

a) İmrahor Cami'nin Güneydoğusundaki Su Terazisi

Kesme taştan yapılmış Su Terazisi, 356 Ada 1 parseldeki İmrahor Cami ile Doğancılar Caddesi arasındaki trotuar üzerinde yer almaktadır (Şekil 16).

Şekil 16. Su Terazisi (Zeynep Emel Ekim Arşivi)

Su terazisinin eski fotoğrafında, gövdesinden taşan günümüzde olmayan üst kısmı görülmektedir (Şekil 17).

Şekil 17. Su Terazisi (Besim Çeçener, Üsküdar Merkez Mahalleleri Osmanlı Dönemi Su Uygarlığı Eserleri, s 56)

b) İmrahor Cami'nin Güneydoğusundaki Sadaka Taşı

İmrahor Cami'nin kible duvarı önünde duran sütun gibi uzun bir mermer (granit?) taşın "Sadaka Taşı" olarak kullanıldığı bilinmektedir (Şekil 18). Sadaka taşı, eskiden camiye yakın bir evin köşesinde durmakta (Şekil 19) iken bu ev yıkıldıktan sonra kaybolmasın diye şimdiki yerine nakledilmiştir (Yıldırım ve Yıldırım, 2012, s.421).

Şekil 18. Sadaka Taşı (Zeynep Emel Ekim Arşivi)

Şekil 19. Sadaka Taşının Eskiden Bulunduğu Evin Önündeki Yeri (Süheyl Ünver, Hayat Tarih Mecmuası, 1967, s. 13)

Süheyl Ünver sadaka taşları ile ilgili bir anısını şu şekilde aktarmıştır; “Benim âlicenab, İstanbul’un eski zaman efendisi, üstadım ressam ve hattat Murtaza Elker, uzun seneler Üsküdar’da, İmrahor Caddesi’nde oturmuşlardır. Bana, mevlevîhanenin karşı sırasında, bir sadaka taşını haber verdiler. Mehmed Türkmenoğlu dostumuzla, birlikte resimlerini almışlar. Şöyle tarif ediyorlardı: Sadaka taşı, iki metre boyunda mermer bir sütun. Üstünde bir çukur var. Geçen asırda, yolu buraya düşenlerden hâl ve vakti yerinde olanlar, mermerin üstündeki çukura birer miktar para bırakmış.” (Ünver, 1967, s. 12).

c) İmrahor Cami'nin Abdest Teknesi

Caminin sağıında duran yekpâre bir abdest teknesi buradan kaldırılarak, İmrahor Meydanı'ndaki, Ayşe Sultan Çeşmesi'nin arkasında günümüze gelemeyen Ayşe Sultan Dârülkurrâsı'nın boş arsasına konulmuştur (Haskan, 2001, s.270-271). Üzerinde 1813 tarihli bir kitâbe bulunmaktadır (Şekil 20).

Şekil 20. 1813 Tarihli Abdest Teknesi (Zeynep Emel Ekim Arşivi)

d) İmrahor Cami'nin Kuzeydoğusundaki Başkadın Çeşmesi

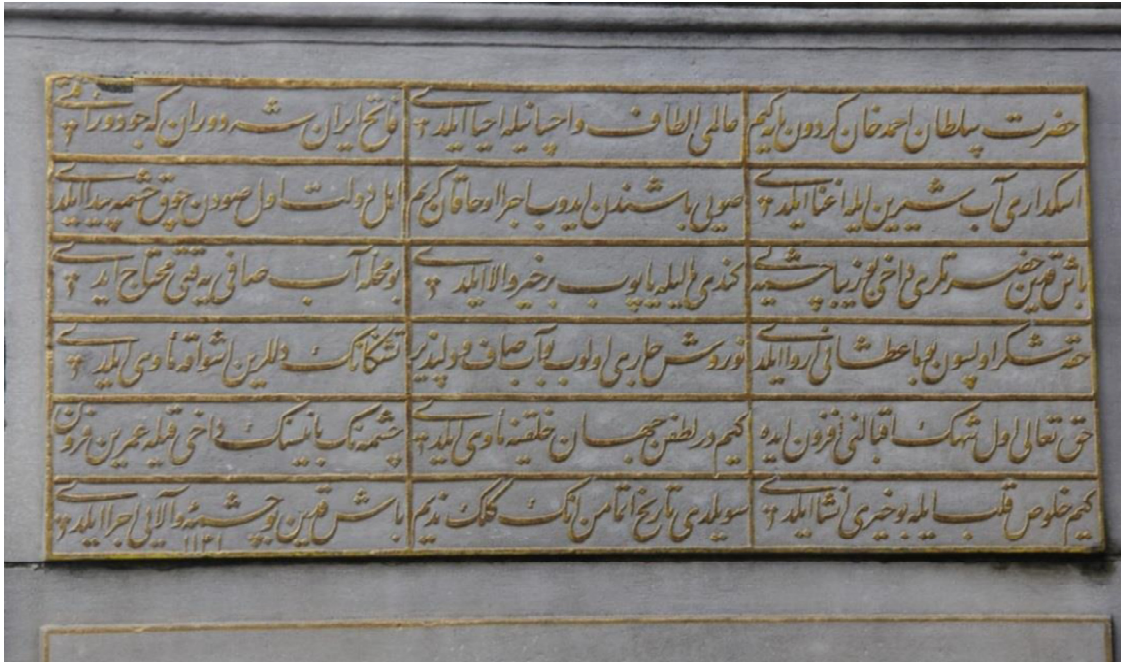
351 ada 1 parselde yer alan çeşme, Doğancılar Caddesi ile Öğdül Sokağı'nın kesişiminde, İmrahor Camisi önündedir (Şekil 21).

Lale Devri'nde, 1728-1729 senesinde, Sultan III. Ahmed'in Başkadını, Emetullah Kadın tarafından yaptırılan çeşmenin kitabe metni Şair Nedim'e aittir. Nurî mahlasını kullanan Üsküdarlı şair Mehmed Efendi, "ez kaside-i tarih-i çeşmeler" adlı şiirinde, Sultan III. Ahmed döneminde yapılan çeşmelerden ve Başkadın Çeşmesi'nden bahsetmektedir (Keskin, 2014, s.347, 353).

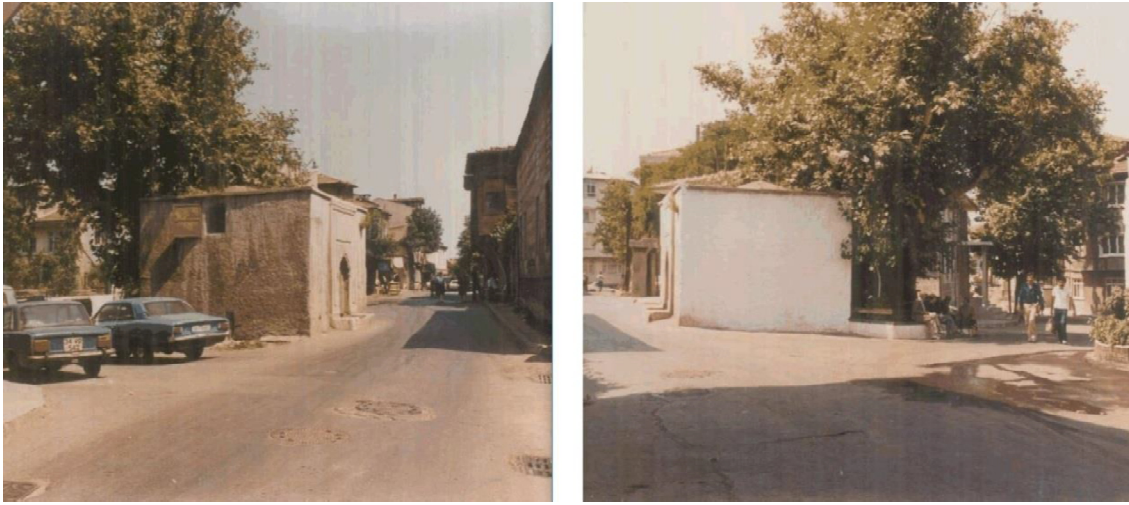
Şekil 21. Başkadın Çeşmesi'nin Önden Görünüşü (Zeynep Emel Ekim Arşivi)

Çeşmenin talik hatla yazılmış, altı satır ve on sekiz mısradan oluşan kitabesinde, çeşmeyi Başkadının kendi parası ile yaptırmış ve Sultan Ahmed'in Üsküdar'daki hizmetlerinden övgü ile bahsedilmektedir (Şekil 22). Kitabenin son satırında, ebced hesabıyla h.1141 (m.1728-29) tarihi düşürülmüş, aynı zamanda son satırın altına rakamla da tarih belirtilmiştir (Şahin, 2014, s. 680-681).

Şekil 22. Başkadın Çeşmesi'nin Kitabesi (Hora Yapı Arşivi)

Taşınmadan evvel büyük bir haznesi olan çeşme, tam arkasında yer alan anıt çınar ağacı, yanında bulunan İmrahor Cami, karşısında görülen Rüstem Paşa Sıbyan Mektebi ve aşağısına konumlanan Ayşe Sultan Çeşmesi ile beraber eski kent düzenimizi yansıtır (Çeçener, 2007, s.56). Aynı yerde iki çeşme bulunmasının sebebi ise, Başkadın Çeşmesi'nden sakaların, diğer çeşmeden ise, sadece mahalle halkının istifade etmesi ile ilgilidir (Konyalı, 1977, s.20). Ancak çeşme, Kültür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulu'nun, 11.10.1985 gün ve 1715 sayılı kararı ile eski yerinden kaldırılıp, yeri ve yönü değiştirilmiş, günümüzdeki yerine nakil edilmiştir (Şekil 23). Yolu daraltıyor gibi sebepler ile kaldırılan çeşmenin böylece meydan çeşmesi olma özelliği kısmen yok edilmiş, haznesi yıkılmış sadece ön cephesi korunarak restore edilmiştir (Şekil 24). Pervititch Haritası'nda çeşmenin eski konumu görülmektedir.

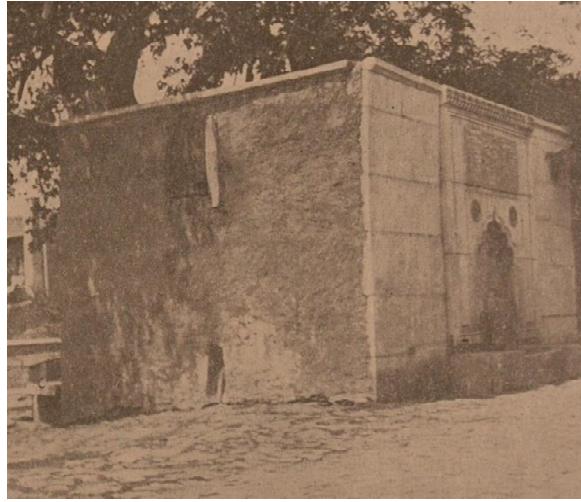

Şekil 23. Başkadın Çeşmesi'nin Taşınmadan Evvel Yan Cephelerinin Caddeden Bir Görünüşü, 10.10.1985 (VI Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)

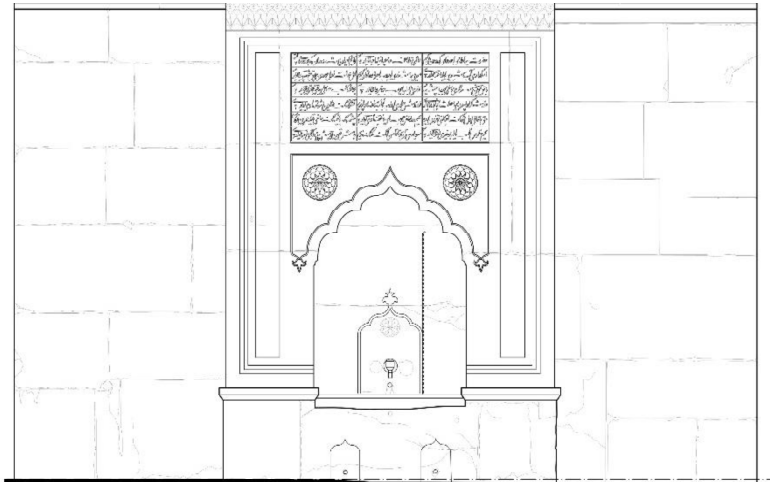
Şekil 24. Başkadın Çeşmesi'nin Taşınmadan Evvel Arka Cephesinden Karşısındaki Sıbyan Mektebi ile Birlikteki Görünüşü (VI Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)

Çeşmenin, plan oturuş boyutları 2.44 m .x 5.12 m olup dikdörtgen bir formdadır. Eskiden büyük haznesi olan çeşmenin, kesme taştan inşa edildiği, ön yüzünün de mermer olduğu görülür (Tanışık, 1945, s.312). Mermer su teknesinin her iki yanında mermer seki taşı yer alır (Şekil 25). Teknenin içinde biriken suyu tahliye etmek için, ön yüzünün alt kısmında ikişer adet niş içinde delik bulunur. Kemerin iki yanındaki köşebentlerin, yüzeylerinde birer adet gülçe (rozet) göze çarpmaktadır. Aynı zamanda köşebentlerin uç kısmı lale motifi şeklindedir. Ayna taşında, musluğun etrafını çeviren çerçeveyi, lale motifi taçlandırır. Bu çerçeve içinde de gülçe motifi görülür.

Şekil 25. Başkadin Çeşmesi'nin Eski Bir Fotoğrafı (İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri II, Beyoğlu ve Üsküdar Cihetleri, s. 313)

Çeşmenin en üst kısmında ise rumi ve palmet sırası altında, bir sıra stalaktik dizisi mermere işlenmiştir (Şekil 26).

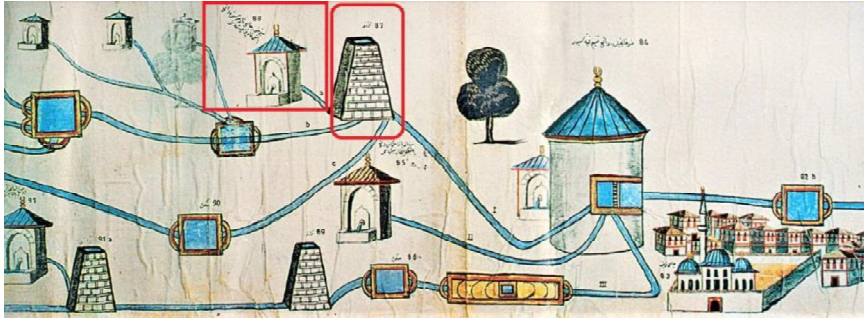

Şekil 26. Çeşmenin Önden-Kuzeydoğudan Görünüşü (Hora Yapı Arşivi)

Çeşmenin, eski su haznesinin yok edildiği arka cephesine, İmrahor Cami cemaatinin abdest alması için musluklar konulmuştur. Çeşmenin üst örtüsü betonarme kiriş üzeri şap olup

üzeri sıvalıdır. Üst örtü, şadırvan yönüne eğimli olarak yapıp üzerinde şadırvanın su ihtiyacını sağlayan pvc su depoları yer almaktadır. Tüm bu görünüm hoş durmamakta ve çeşmenin özgün yapısını bozmaktadır.

Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunan, 1753 tarihli, Üsküdar Damat İbrahim Paşa su yolu haritasında, 88 numaralı çeşme resminin üstünde “Mirahur Camii karşısındaki vaki Başkadın Çeşmesi” yazılıdır (Çeçen, 2000, pafta 22). Haritada çeşmenin yanında resmi görünen 87 numaralı su terazisi günümüzde caminin güneydoğusunda sadaka taşı ile beraber yer almaktadır (Şekil 27).

Şekil 27. Üsküdar Damat İbrahim Paşa Su Yolu Haritası (Kazım Çeçen, İstanbul'un Osmanlı Dönemi Suyolları, pafta 22)

e) İmrahor Cami'nin Kuzeydoğusundaki Çınar Ağacı ve Ağacın Yanındaki Dibek

İmrahor Cami'nin sol tarafındaki bahçesinde yer alan ulu çınar ağacı oldukça yaşlıdır. Haskan, eskiden ağacın ağzına bir kapı yerleştirilerek içinin eskici dükkânı olarak kullanıldığından bahseder (Haskan, 2001, s.271). İçi tamamen boşalan ağacın içi, günümüzde içi toprakla karışık bir malzeme ile doldurulmuştur. Tür olarak Batı Çınarı (*Platanus Occidentalis*) olan ağacın gövde çapı büyüktür. Bu tür, 30-40 metre boylarına kadar ulaşabilir ve 500 yıldan fazla yaşar (Akduran, 2004, s. 33). Asan (2004; s. 435) ise, bu türü, Doğu Çınarı (*Platanus orient*) olarak adlandırmış, ağacın çevresinin 5 metre 98 cm, çapının 1 metre 90 cm, yaşının ise 200 sene olduğunu aktarmıştır.

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun, 14. 04. 1973 gün ve 7086 sayılı kararı ile, 351 ada 1 parselde yer alan Başkadın Çeşmesi ile beraber yine aynı parselde bulunan çınar ağacının yanındaki kuyu da, korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Günümüzde toprağa gömülü olduğu için kuyu zannedilen taş aslında taşınabilmekte olan taş bir dibektir. Şekil 10'da minarenin önünde bulunurken şimdi ağacın yanında yer alır (Şekil 28). Muhtemelen tescil edilen kuyu kapatılmıştır.

Şekil 28. İmrahor Cami'nin Kuzeydoğusundaki Çınar Ağacı ve Dibek (Zeynep Emel Ekim Arşivi)

İmrahor Camisi'nin Geçirdiği Onarımlar

Haskan (2001; s.271), caminin **1898** (H. 1317) tarihinde onarıldığından bahsetmektedir. **1941** yılında çok harap olduğu bilinen cami, ileriki yıllarda **1966** senesinde “Üsküdar İslâm Abidelerini Koruma Cemiyeti” tarafından 95 bin lira harcanarak esaslı bir surette tamir edilmiştir (Konyalı, 1976, s.166). Tamir edilirken renkli alçı pencereler takılmıştır. Tamir esnasında camiye açılan sol taraftaki kapı kapatılarak iki oda haline getirilmiş, sol tarafa kapatılan kapı yerine kuzeydoğu cephesine kapı açılmıştır (Şekil 29). Söz konusu oda haline getirilen mekanlar, 1936 yılında kurulan “Üsküdar Karacaahmet ve Havalisi Mezarlıklarıyla Şehitliği Güzelleştirme Kurumu” ile 1951 yılında kurulan ‘Üsküdar İslâm Abidelerini Koruma Kurumu’ na tahsis edilmiştir (Haskan, 2001, s.270).

Şekil 29. İmrahor Cami Güneydoğu ve Kuzeydoğu Cepheleri, (M. Nermi Haskan, Yüzyıllar Boyu Üsküdar, Cilt.1 s 270)

Caminin 1930'lu yıllara ait fotoğrafında Harim kısmının güneydoğu ve güneybatısındaki üst kat pencerelerinin, yuvarlak kemerli, yüksek ve geniş olduğu, alt kat pencerelerinin ise dikdörtgen olup, içten ahşap kapaklarının olduğu görülür (Şekil 30).

Şekil 30. İmrahor Cami'nin İç Mekanı, Minberi ve Pencereleri - 1930'lu Yıllar, (Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Eski Eser Encümeni Arşivi)

Caminin, 1966 senesi ve sonrasında geçirdiği onarımlar sonucunda, güneydoğu yönüne bakan üst sıradaki 3 adet pencere ile güneybatı yönüne bakan üst sıradaki 2 adet pencere, içten revzenli, dıştan ise alçı dışlıkları olan sivri kemerli pencereler haline dönüştürülmüştür. Güneydoğu cephesinde yer alan alt sıradaki pencereler ise mermer kaplamalı mihrabın sol yanında 2, sağ yanında 1 adet pvc doğramalı, özgün lokma demir parmaklıklı pencereler şeklindedir. Üst katta da aynı şekilde mihrabın sol yanında 2, sağ yanında 1 adet revzenli pencere yer alır (Şekil 31).

Şekil 31. İmrahor Cami Güneydoğu Cephesi (Hora Yapı Arşivi)

Günümüzde caminin mihrabının, minberinin ve tavanının 1930 yılına ait fotoğraflarından farklı olduğu görülmektedir (Şekil 31). Günümüzde sivri kemerli, dilimli ve mermer kaplama olan mihrap kısmı 1930'lu yıllara ait fotoğrafında sıvalı ve yuvarlak kemerliydi (Şekil 32). Ahşap minber günümüzde yer alan ahşap minber değildir. Vaaz kürsüsü ise sonradan eklenmiştir. Zemin kaplaması ahşap olup duvarları sıva ve boyalı olan caminin köşe profillerine sahip ahşap tavanı beyaz yağlı boya ile boyanmıştır. Caminin ahşap tavanı 1930'lu yıllarda boyalı değildi.

Şekil 32. İmrahor Cami'nin İç Mekanı ve Mihrabı - 1930'lu Yıllar- Kültür ve Turizm Bakanlığı
İstanbul Eski Eser Encümeni Arşivi

Şekil 32'de, caminin içinde, tunçtan yapılmış şamdanlar ve duvara asılmış kıymetli hattatların levhaları görülür. İbrahim Hakkı Konyalı'nın aktardığı üzere “*Hattat Sabri'nin üstünde “Herşey için bir alâmet vardır. İslâm'ın alâmeti namazdır” yazılı bulunan levhası 1325 H. tarihini taşır. Hattat Şefik'in 1285 H. tarihli levhasında, “Benim için vebanın en şiddetli hararetini söndüren beş şey vardır. Mustafa, Murtaza Oğulları (Hasan ve Hüseyin) ve Fatıma'dır” yazılıdır*” (Konyalı, 1976, s.168).

Camide gerçekleşen onarımlar onaylı restorasyon projesi doğrultusunda gerçekleşmeyip cemaatin istek ve talepleri doğrultusunda gerçekleşmiştir. Yıldırım (Yıldırım ve Yıldırım, 2012, s.421), İmrahor Cami'nin en son onarımının, Salacak Fatih Cami'nde çalışmış bir hoca tarafından düzenlendiğini tarih vermeden aktarmıştır.

Değerlendirme ve Sonuçlar

Üsküdar'a yapılan ziyaretler genelde Aziz Mahmud Hüdayi Cami ve Türbesi'ne odaklı kalmaktadır. Üsküdar İmrahor Meydanı'nda gerekli planlamalar ve kentsel tasarımlar yapılarak mevcut tarihi eserlerin kentsel doku ile bütünleşebilmeleri sağlanmalıdır. Üsküdar'ın tarihi kimliği ile ilişki kurularak İmrahor Meydanı'nda, ulaşım bağlantıları, yaya kullanımı,

kaldırımlar, parklar, kamusal alanlar, kentsel mobilya, cephe tasarımı ve silüet planlamasına ilişkin mekansal tasarım önlemleri hayata geçirilmelidir. Ziyaret noktası haline bu meydanı getirebilmek için meydan tasarımında bilgilendirme ve yönlendirme panoları da düzenlenmelidir. Aynı zamanda yol, ölçek ve çevre değişimleri ile fonksiyonunu kaybetmiş olan Başkadın Çeşmesi, özgün hazneli haline getirilerek yeni bir çevre düzenlemesi ile cami, çeşme ve meydan ilişkisi günümüz koşullarına da cevap verecek ölçüde planlanmalıdır.

Camiye ilişkin veriler oldukça zayıf olduğundan Eski Eser Encümeni Arşivi'ndeki fotoğraflar yapının genel karakterinin irdelenmesine ve mevcut aykırılıklarının belirlenmesinde büyük katkı sağlamıştır. İmrahor Cami yanlış koruma yaklaşımı sonucu, yapılan onarımlarla özgünlüğünü kısmen yitirmiştir. Yapılacak olan restorasyonda, bilinçsiz müdahale sonucu yapılan mekansal, strüktürel ya da malzemeye yönelik zarar verici muhdes elemanların temizlenmesi ve bu kısımların özgün malzeme ve inşa tekniği ile değiştirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Akduran, G. (2004). *Yüzyılların Görkemli Tanıkları: Mısralardan Gönüllere Üsküdar'ın Anıt Ağaçları*, İstanbul: Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Asan, Ü. (2004). "Üsküdar'ın Canlı Kültür Mirası: Anıt Ağaçlar", *I. Üsküdar Sempozyumu, 23-25 Mayıs 2003 Bildiriler, Cilt: I*, (s. 429-442), İstanbul: Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, Alî Sâtu' Efendi ve Süleymân Besim Efendi. (2001). *Hadikatü'l-Cevâmi' (İstanbul Camileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)*, (Haz. Ahmed Nezh Galitekin), İstanbul: İşaret Yayınları.
- Çeçen, K. (2000). *İstanbul'un Osmanlı Dönemi Suyolları*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Yayınları.
- Çeçener, H.B. (2007). *Üsküdar Merkez Mahalleleri Osmanlı Dönemi Su Uygurlığı Eserleri*, İstanbul: Üsküdar Araştırmaları Merkezi, Yayın No:21.
- Haskan, M. N. (2001). "Mirahur Camii (İmrahor Camii)", *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, Cilt: I, (s. 270-272), İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları.
- Keskin, M. Ç. (2014). "Sultan III. Ahmed Dönemi Üsküdar Çeşmeleri Üzerine Bir Kaynak: Üsküdarlı Şair Nuri'nin Manzum Tarihi", *VII. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, 2-4 Kasım 2012*, (s. 347-359), İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları.
- Konyalı, İ. H. (1976). *Âbideleri ve Kitâbeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt: I, İstanbul: Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları.
- Konyalı, İ. H. (1977). *Âbideleri ve Kitâbeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt: II, İstanbul: Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları.
- Mehmed Süreyya. (1996). *Sicill-i Osmanî 3*, (Haz. Nuri Akbayar), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Öz, T. (1987). *İstanbul Camileri*, Cilt: II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sabbâğ, A. (2005). "Mirâhur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 30, (s. 141), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Seçkin, S. (2017). "Unutulmuş Bir 16. Yüzyıl Mescidi: İstanbul/Fatih Hoca Kasım Camii/Mescidi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 56*, (s. 340-357), Elazığ: Asos Yayınları.
- Soner, Ş. (2014). "Üsküdar'da III. Ahmet Dönemine Ait Dört Çeşme ve Osmanlı Mimarisinde Nadir Görülen Bir Kemer Tipi Üzerine", *VII. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, 2-4 Kasım 2012*, (s. 676-692), İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları.
- Tanişik, İ. H. (1945). *İstanbul Çeşmeleri II, Beyoğlu ve Üsküdar Cihetleri*, İstanbul: Maarif Matbaası.

Ünver, A. S. (1967). "Sadaka Taşları", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 2, (s.12-14), İstanbul.

Yıldırım İ. ve Yıldırım, N. K. (2014). "Dünden Bugüne Doğancılar Caddesi", *VII. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu - 2-4 Kasım 2012*, (s. 417-438), İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları.

Arşivler

İstanbul VI Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi

Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Eski Eser Encümeni Arşivi